

## Megjegyzés

A befejező rész megérdemli, hogy éljünk az oratórikus színjátéknak azzal az eszközével, amikor a szólista közlő szövegét késleltetve visszahangozza a közösség. Ebben az esetben a pedagógus az előmondó, s az osztály a kórus. A tanító emelt hangon, tagoltan beszél. Az egész valamiféle fogadalomtételhez hasonlít majd, s nincs kizárva a katartikus hatás sem.

Amikor én vezettem az órát, mindenki odament ahhoz a társához, akit – úgy gondolta – a közelmúltban megbántott. A kézfogásban – elképzelés szerint – a bocsánatkérés és a megbocsátás is benne volt. Én sem maradtam ki.

# Élményközpontú műelemzések – felsőben

---

## Monda és mese az ötödikben

### Előzmény

1999 őszén bekéredzkedtem a *budapesti Dohány utcai általános iskolába*: taníthatnék-e heti két egymás utáni órában – egy féléven át – az ötödikben. Mondottam, sem a tantervet, sem a költségvetésüket nem óhajtom megterhelni, de szívesen próbára tenném magamat: élményközpontú módszeremmel – nevelés irodalom által – mire megyek az V. kerületi gyerekek közt. (Tapasztalataimat folyamatosan hasznosítottam főiskolai óráimon, ám a tapasztalatok közlésére csak most kerül sor.) Vészi Magda igazgató nemcsak segítőt, de kollégám is volt a magyar órákon. Jelenléte megkönnyítette a dolgomat, ő feleltetett, s a nyelvtant is ő tanította. Közölte, hogy ők a *Világjáró* tankönyvből tanítanak, s az év első felében a mítoszok, mondák, mesék, történetek, ezek következnek. Ezzel kell foglalkoznom.

### Az osztályról

A huszonhat fős osztály kétharmada fiú. A lányok percek alatt elfogadtak. A legénykék vadak, agresszívek. A szünetben kakaskodnak, rugdosódnak, lökdösődnek, ám az órán tudtak koncentráltan dolgozni. A vaslá-bú ülőalkalmatosságok, miközben körbe raktuk a székeket, zörejforrássá váltak, s az utcáról bezuhanó zajjal tetézetten ez már-már alig volt elviselhető. Az osztályterem a földszinten. Ha megjelent a megrendültség, mert olykor igen, nem csendben született.



## Dávid és Góliát

### Miért?

A tankönyv függelékében szerepel eme monda. Nem archetipikus történet, ám tanulságokat hordozó bibliai szöveg. A kamaszodó gyereket vonzza is: ki ne szeretne győzedelmeskedni? Már nem a mesék hőse diadalmaskodik, hanem egy valóságos kisebbik fiú, akinek kiemelkedő képességei vannak. Miként győz Dávid és miért?

### Mit mond nekem?

A kisebbik akkor győzhet, ha taktikázik, ha vannak tartalékai, amiről az ellenfél nem tud. Győzhet, ha a kiválasztott tudatával, hitével és elszántságával megy a küzdelembe. Győzhet, ha áthágja a játékszabályokat.

### Pedagógiai szándék

Tudatosodjék, hogy eredmény nincs erőfeszítés nélkül! Jó, ha az embert vészhelyzetben sem hagyja el a lélekjelenléte, a találatkonysága. A hátrányos helyzetből, az alacsonyabb státuszából is lehet előre lépni.

### A tanár játéka két dióval

Magammal vittem egy apró kemény héjú és egy nagy papírhéjú diót. S mintha báboznék. Magam voltam a kicsi is, meg a nagy is.

A két dió dialógusa arról, ki miféle értéket képvisel. Joga van-e a nagynak – csak egyedül akar a kert földjébe kerülni – kizárólagos alapon uralni a területet? A kis dió is dió, csak más fajta. A nagy, gögös mint Góliát, a kicsi, kemény mint Dávid. Ütköznek, s a kicsi összeroppantja a nagyot.

### **A tanár által kínált történet kics csoportos improvizációra**

Három hetedikes fiú sarokba szorít két ötödikest. Ha este a téren nem adják oda nekik stopperóráikat, meg rugdossák és hülyére verik őket. S nehogy szólni merészeljenek tanárnak, szülőnek!

A felkészülésre öt percet szántam.

A kutyaszorító helyzetet igencsak el tudták képzelni. Szuperment hívták segítségül, hangtompító, bénító pisztolyt, aztán rendőröknek szoltak. Mások cselhez folyamodtak. A fák közé láthatatlan damilt húztak ki, s miután felbuktak, megkötözték a hetedikeseket.

### **Motívumokat keresünk. Miért áll ki Dávid Góliáttal?**

A 17. részt olvassuk a Bibliából, Sámuel könyvéből, onnan, hogy Dávid a katonai táborba megy, hogy élelmet vigyen a testvéreinek.

Arra kérem a tanulókat, húzzák alá azokat a sorokat, amelyekben Góliát ócsárolja Dávidot, illetve az ő népét. (Szolgáknak, gyáváknak nevezi őket, Istenüket szidalmazza.)

Jelöljék meg azokat a részeket is – kérem –, amelyekből Dávid jellemére, gondolkodására lehet következtetni. (Dávid „nemzeti” érzelmű, küldetéses ember, ismeri önnön képességeit. Dávid cseles, ismeri ellenfele korlátait, s azt ki is használja.)

Az aláhúzott szövegek sűrített átfogalmazásban a táblára kerülnek.

### **Dávid monológja a küzdelem előtt**

A kics csoportok kijelölik szólistájukat, s ellátják instrukcióval.

A tanár javasolt szempontjai: Dávid szóljon lelkiállapotáról, lehetőségéről, a helyzetéről, taktikájáról. Fél-e, szorong-e?

Az elhangzott monológokról véleményt formálnak. Egymást értékelik.

### **A tanár Dávid szerepében**

Ha a monologizálás sikertelen – nálunk nem volt az –, a tanár lépjen Dávid szerepébe! A csoportok képviselői, mint harcostársak, kérdéseket tegyenek fel neki arra vonatkozóan, ami a monológban is elhangozhatna!

### **Dávid és Góliát jelenete diaképekben**

Amit tudunk: Góliát öntelt és erős. Dávid elszánt és leleményes.

A csoportok a folyamatot meg-megállítva, kiemelik a jellemzőnek tartott képeket. Azokat sorrendbe állítják, s így kísérelik meg rekonstruálni a viadalt.

### **Amire még felhívjuk a figyelmet**

- *Dávid kiválasztott.* Elolvassuk a Bibliából azt az előzetes részt, amikor Saul, Isten figyelmeztetésére felkeni Dávidot.
- *Dávid a művész.* Felolvassuk a Bibliából azt a részt, amelyből kiderül, hogy Dávid zenéjével megnyugtatja a királyt.
- *Dávid a zsoltárszerző.* Megtanuljuk Dávid zsoltárai egyikét.

### **Bemutatjuk a Dávidról készült képeket, szobrokat.**



## **A csodaszarvas mondakör**

### **Előzetes**

Az 5. osztályos Világjáró irodalomtankönyvben lévő szövegek alapján dolgozunk. Felhasználjuk a magyarok eredetéről szóló Anonymus, Kézai, Jordanes szövegeket, Lengyel Dénes közlésében.

Azután következik Arany Jánostól a Rege a csodaszarvasról.

## **Amit nekem mondott**

Az ember már csak ilyen. Ha célt tűz ki maga elé, még ha irreális is, mit meg nem tesz, hogy elérje. A párválasztó ösztön a legnagyobb hajtóerők egyike. A kedvtelés is nagy ösztönző, a vadászat, játék, gyűjtés.

## **Pedagógiai szándék**

Legyenek büszkék arra, hogy olyan nemzethez tartoznak, amelynek van mitológiája, múltja, sajátos kultúrája! Keressék családjuk eredetét! Hátha kedvet kapnak családfa kutatáshoz!

Tudatosodjék bennük, hogy alkotás csak úgy jön létre, ha a valóságot képzeletükkel egészítik ki!

## **Regőlőt énekelünk körjáték formában, s az éneket láncos bottal kísérik**

A táblára felírt regőlő szöveg:

*Amott kerekedik  
Egy szép kerek pázsit,  
Abban legelődik  
Csudafiú szarvas.  
Ezer ága-boga,  
Ezer égő gyertya,  
Gyűjtatlan gyulladjék,  
Ojtatlan aludjék,  
Hej, regő-rejtem!*

A tanár is a körben. Előre mondhatja a szöveget, mintha diktálna. A közös ének érzelmi kötőanyag.

## **Kiscsoportokat alakítunk**

Csoportonként megbeszéljük a szöveget, majd magyarázatukat és kérdéseiket a szószólójuk közli. A tanár előre készül, beviszi az órára a néprajzi lexikont, a Mitológiai enciklopédiát, s a kérdésekre azok alapján válaszol.

## **Az eredetmondák közös olvasása. Tisztázzuk, mi a csodás elem bennük, s mi a valóságos**

Eloolvassuk a magyarok eredetéről és a csodaszarvasról szóló könyvbéli történeteket. Tisztázzuk az eredetmonda fogalmát, s hangsúlyozzuk: a monda valós tények csodás elemekkel történt kiegészítése. Ezek után sorra vesszük, mi a csodás elem és mi a valós a történetben.

## **A tanár családfája és kitalált családi mondája**

Hogy kedvük legyen szorgalmi feladatként családfát készíteni és családi mondát írni, a tanár bemutatja a magáét. Az előbbit formailag inkább, az utóbbit meg képzelete segítségével. (Kitaláltam egy történetet, miért kaphatta egyik ősöm Beregszászban a Debreczeni nevet.)

## **Rege a csodaszarvasról. Érzékletes olvasásra törekszünk**

Ritmus- és hangszínváltással érzékeltesse a tanár a történés fordulatait, a visszatérő versszak jelenlétét. Jelezze, hogy a regét énekelni is lehet, dallamot lehet hozzá kitalálni. Hátha van a gyerekek között gitározni, citerázni tudó. A Kodály féle Kalevala dallam illik a Regéhez is.

## **Rege a csodaszarvasról. Értelmezően olvassuk.**

Miben különbözik Arany feldolgozása az eredeti mondától? Megfigyeléseiket a tanár az úgynevezett Gordon-technikával rögzíti a táblán. (Amit általában észrevesznek: árnyaltabb Hunor és Magyar jellemzése, szabadabb a képzelet szárnyalása, szóval, hogy a művészet jelenlététől több az Arany-féle eredetmonda.)

## **A hírnök szerepében**

Küldönc érkezik, s elmeséli, mi történt a vadászat során. Mindegyik kiscsoport kijelöli a maga hírnökét. Előzetesen megbeszéljük; ki melyik eseményét mondja el a regének. A beszámolókat megbeszélés követi: Történetmondást hallottak-e vagy mesélést?

*Ezek után minden megtanítható még, amit a tanár és a tankönyvíró fontosnak tart.*

# A nap, a hold és a csillagok megszabadítója

– magyar népmese –

## Előre kívánczok

A tündérmese ötödikben – ennek inkább a lányok örültek. Szívesen vették, hogy az ő igazságérzetük szerint fejeződik be a történet. A fiúk már parodizálták is a mesét. De azért oda lehetett őket is kapcsolni a történethez.

## Pedagógiai szándék

Érezzenek rá a mesemondás örömére!

Kamatoztassák kreativitásukat a dramatikus mozzanatoknál!

Jó, ha tudatosul bennük: a mi világunkban is jelen van a gonosz, s kellene a küzdő emberek.

## Szoborjáték a mese elemeire

*Tulajdonságok szobra:* gyáva, elszánt, elkeseredett, magabiztos, barátságos.

*Átváltozások szobra:* emberből hal, emberből darázs, emberből ló, emberből erdő, emberből befagyott tó.

*Sárkány szobor:* hét-, kilenc- és tizenkét fejű sárkány.

*A táltos paripa szobra.*

## A tanár analóg története a mesére

*Kerekasztal-beszélgetés:* Mit tennének, ha a településen, a kerületben váratlanul megszűnne az áramszolgáltatás? S nem működnek az elektromos gépek. Nem lehet televíziózni. Sötétség borul a településre. Valamilyen titokzatos hatalom ármánykodása van a gaztett mögött. (A felvetés is sokkolja a gyerekeket. S hozzák az elképzeléseiket: Mi történhetett? Ők mit tennének? Tennének-e valamit?)

## Elovvassuk a mesét... Tanácskozás kiscsoportokban

Szempontokat adunk az olvasáshoz. Milyen becsülendő tulajdonságok működnek a mesehősben? Mi utal arra, hogy táltos, azaz csudafiú képességei is vannak? Tanácskozás kiscsoportokban, a szószóló közli az eredményt.

## Küzdelem a sárkánnyal – közösen kialakított mozgás- és színpadi koreográfia szerint

A sárkányt több gyerek és a tanár együttesen formázza. Jánost két fiú, a kisebbik a nagyobbik nyakában. A többiek hanggal biztatják.

Dobütésre függőleges és ellentétes irányú mozgást produkálnak. Hol János van fent s a sárkány padló közelben, hol fordítva. Végül is a sárkány terül el a földön.

A kerekék és a lángok harca. A tanulók ötletei: Kivágják a kerekéket kartonból. Mókuskerekét formálnak emberi testekből. A kerék mozog, de vízszintesen. A lángokat színes kendők lebegtetésével keltik életre.

## A tanár, mint király udvartartásával fogadja a visszatérő három testvért

A tanulók egy része az udvartartáshoz tartozik. Előzetesen megbeszélik, miféle kérdésekkel serkenthetik az érkezőket a mese mozzanataira emlékező, részletező elbeszélésre.

A többiek négy kiscsoportot alkotnak A cselekményszerkezet folyamatában mindegyik csoport egymást felváltva mesél. Így többeknek van alkalma megszólalni.

Variációk:

- Egy csoportban három János van, s egyes szám első személyben mesélnék.
- Csak egy mondja a történetet, a többi megeleveníti játékban.
- Egy valaki mesél, s a király s udvartartása kérdez.
- A király a részletek iránt is érdeklődik.
- A király szertartásosan lovaggá üti a Jánosokat.

A végén ének és tánc.

A mesefeldolgozás közben és után minden megtanítható, ami a mese ismeretéhez szükséges, például a bűvös erejű számok, a visszatérő motívumok.

*Házi feladatnak* vagy *szorgalmi feladatnak:* írjanak mesét három próbatétellel, előkészítéssel, bonyodalommal, kibontakozással, tetőponttal és megoldással!

# Egyszer volt Budán kutyavásár

## Szép Ernő feldolgozása

### Előzetesen

Kapcsolódva a Dávid és Góliát, a Hunor és Magyar mondai történetekhez, azt vizsgáljuk, csudafiú, azaz kiemelkedő személyiség, mondai hős volt-e Mátyás király? Az első óra tehát Mátyásról és Mátyás-történetekről szól, a második magáról a kutyavásárról, dramatikus feldolgozásban.

### Pedagógiai szándék

Legyenek büszkék arra, hogy volt a történelmünknek ilyen kimagasló képességű, európai műveltségű államférfia is! Tudatosodjék bennük, hogy az államférfiúi nagyság és a nép iránti szociális érzékenység összetartozik!

### Ki mit tud Mátyásról?

Kiegészítjük a már tudottat friss ismeretekkel. A tanár Mátyás képeket s Mátyásról szóló könyveket visz az osztályba. Részleteket olvas fel Antonio Bonfini A magyar történelem tizedei című könyvéből, részleteket arról, miként fékezi meg az önkényesen vámokat szedő nagyurakat, miként regulázza meg az egyházat a papi járandósággal kapcsolatban, s miféle, a cigányok érdekeit védő döntéseket hoz.

Reneszánsz zenét hallgatnak, táncot tanulnak, s információkat hallanak arról, hogy tizenkét nyelven beszélt, hogy jeles hadvezér volt.

### A tanár mesélő, a tanár szereplő, a gyerekek szerephelyzetben

Hogy Mátyás úgynevezett igazságosságáról s szociális érzékenységéről is szó essék, egyszersmind ráhangolódjanak a következő órára, Az egyszer volt... mondára, improvizációba kezdünk.

A mese lényege: A köztársasági elnök egyszer beöltözött Mikulásnak, s magát jól álcázva, kísértelt a Dohány utcába, s meg-megállt, érdeklődött, hogy élnek az emberek, mi a panaszuk, miként lehetne orvosolni a bajukat. Egy szekérre való ajándék is jött vele.

A tanár „elnöki Mikulás figuraként” faggatja a szerepet vállaló gyerekeket – van, aki sok gyerekes anyuka, más kisnyugdíjas, ismét más munkanélküli –, s beszélget velük, az életükről kérdezi őket, mit szeretnének másként. (A tanulók igen megnyíltak a maguk szerephelyzetében, élvezték is a játékot.)

### Beszélgetés

A megbeszélés fonala arra tekergőzött, hogy mi volt a játékban valóságos, s mi a képzelet terméke. (Csak az érdekesség kedvéért említem: képtelenségnek tartották, hogy egy mai köztársasági elnök álruhában elvegyüljön a nép közt, s indokolták is, igen racionálisan, hogy miért.)

### Szöveg-asszociáció a címről: Egyszer volt Budán kutyavásár

Miért *egyszer*? Erre koncentráljanak! A válaszok a táblára kerülnek. A tanáré egy kitalált „példázatban” realizálódik. (A tanár a végén szól, miután a gyerekek már nála bölcsőbb történeteket mondtak magyarázatul az „egyszerre”.)

### A tanár története

Meghallja a miniszterelnök, hogy létezik egy kiváló osztály a Dohány utcai általános iskolában, s ott új módon tanulják az irodalmat, gondolja magában, no én ezt megnézem. Odaszól az igazgatónőnek, hogy már ő ellátogat abba nevezetes ötödik A-ba. Így is történik. A tanár és a gyerekek remekelnek, a miniszterelnök dicséreteket meg jutalmakat osztogat. Kis idő múltával meg is kérdezi az egyik gyerek az igazgatónőt, ugyan mondaná meg, mikor jön megint hozzájuk a miniszterelnök? Mire a válasz: Egyszer volt miniszterelnök a Dohány utcai ötödikben.

### Részleges olvasás, kiscsoportos feleletek, játékkal

- Addig, hogy odament a kisparaszthoz.
- Addig, hogy elmeséli a gazdag embernek, miféle szerencsével járt a királynál.
- Végig.

Minden rész után elhangzik a kérdés: Mi következik ezek után?  
A maguk kreálta elképzelés szerint mesélik és játsszák el a történetet.

### **Kerekasztal beszélgetés**

Csudafíú-e Mátyás? Ha igen, miért, ha nem, miért?



**Andersen**

## **A rendíthetetlen ólomkatona**

### **A tanár tünődése**

Az állhatatos szerelem meséje. A tragikus szerelem meséje. Megrendítően szép. De mit kezdhet vele ötödikben? Maga is kíváncsi.

### **Mit mond nekem?**

Eredendően bennünk van a rossz. Bennünk a manó. S hogy ez szomorú. S hogy ez már bizony műmese.

### **Pedagógiai szándék**

Rendüljenek meg a tragédiától, attól, hogy a jó elbukik! Mindazonáltal tudatosodjék bennük, hogy a rendíthetlenség, a hűség erkölcsi érték!

### **Kérdés a táblán (még mielőtt a mesét elolvasták volna)**

Miben lehet rendíthetetlen az ólomkatona?

(Az ötödikesek szerint a barátságban, szülői szeretetben, hazaszeretben, a szerelemben.)

### **Improvizációs játék kiscsoportokban**

Két barát, barátnő közé befészkelődik egy harmadik. Megbomlasztja a szilárdnak gondolt barátságot. Játsszák el két változatban!

- Szakítás a vége.
- A barátság kibírja a megpróbáltatást (lelepleződés vagy kompromisszum).  
(Az ötödikes lányok jeleskedtek. Életszerű, de heppiendes jeleneteket kreáltak.)

### **A mese olvasása egy megszakítással**

Egy nekifutásra eddig: „Míg vissza nem tér az ólomkatona kalandos útjáról, s újra meg nem látja a táncosnőt.”

### **Kiscsoportban**

Találják ki a mese végét! Mondják el vagy játsszák el, ahogy ők gondolják!  
(Tündérmeséken is nevelkedtek, boldog befejezést formálnak.)

### **A mese olvasása végig**

(Az anderseni változat nagy csalódást okoz. Megszerették az ólomkatonát s a kis táncoshölgyet, tűzhaláluk felháborítja s megrendíti őket. A történet szerinti kisfiú ellen fordulnak.)

### **Kérdés a táblán, válasz a kiscsoportoknál**

Miért dobja be a kisfiú az ólomkatonát a tűzbe?

Megbeszélés után kijelölnek egy-egy szereplőt.

A válasz lehetőségei.

- Érte-e valamilyen sérelem a kisfiút, volt-e oka erre az agresszióra? Egyszeri eset ez nála, vagy tartósan benne rejlik a gonoszság? Konfliktusos történettel, annak eljátszásával fogalmazzák meg véleményüket!
- Ha a csoportban van vállalkozó tanuló, belső monológ formában fogalmazza meg a csoport választát miután a csoporttal egyeztetett, másképp: a társai felkészítették arra, hogy mit mondjon, képviseljen!  
(Olyan vélemény is volt, miszerint a fiút idegesítette, hogy a katona nyomorék.)

### **Megkérdezzük Andersent**

A tanár szerepben. Ha ezt a variációt is választják, páratlan lehetőséget kap a pedagógus, hogy a gyereke-

ket foglalkoztató kérdésekről beszéljen, többek között a megrendültség tisztító szerepéről a tragédiákban. (A szerző jegyzete szerint: Ha a kolléga vállalja a szerepbe lépést, nyilván készül rá. Ismeri a tanítványait, s nyilván a várható kérdésekről is van elképzelése.)

### Új cím: A rendíthetetlen szerelmes ólomkatona

Olvassuk újra a mesét. Írják le az utalásokat, melyekből kitetszik; az ólomkatona szerelmes. Hátha lesz vállalkozó, aki magára veszi a féllábú katona szerepét és saját szavaival meséli el az ólomkatona szerelmének történetét... A balett-táncos is féllábú.

**Oktatandó feladat:** Mi a különbség a népmese és a műmese között? Alkalmazzuk a már ismert cselekményszerkezeti modellt A rendíthetetlen ólomkatonára is!



**Petőfi Sándor**

## Első esküm

Fiú valék még, iskolás fiú,  
Tizenöt éves; és az iskolázás  
Rám nézve nyűg volt, nagy nehéz nyűg, amely  
Rajtam napestig szomorún csörömpölt,  
S még álmaimból is föl-fölrasztott.  
Lerázni vágytam e nyűgöt magamról,  
Lerázni vágytam mindenáron azt.  
Már akkor, akkor úgy szerettelek,  
Olyan világ-fölgyújtó szenvedéllyel,  
Mint most szeretlek, drága szent szabadság! –  
Gondolkodám a mód felől: miként  
Szakíthatnám le rólam a bilincset?...  
Színészek jöttek, s elhatározám  
Közéjük állni s elmenni velök,  
El, habár a földhözragadt nyomor  
Mindkét kezével átölelne is,  
Habár apámnak átka és anyámnak  
Könyúi lesznek útitársaim,  
Csak hogy szabad, hogy független legyek.  
S elmentem volna, ámde megtudá  
E lázadó szándékomat tanítóm,  
S az indulásnak napján elfogott,  
És rám csuká szobámnak ajtaját,  
S rab voltam, míg a színésztársaság  
Határunkon túl messze, messze járt.  
Sírás, könnyörgés, lárma, mindhiába!...  
Nem az fájt már, hogy nem leszek színész,  
De hogy maradni kényszerítetek.  
A kényszerítés égett lelkemen,  
Mint a görögtűz, olthatatlanúl.  
Itt tettem első esküvésemet,  
Nagy és szent esküt mondék börtönömben,  
Hogy életemnek egy fő célja lesz,  
S ez: a zsarnokság ellen küzdeni.  
S ez eskü most is olyan szent előttem,  
Amilyen volt az első pillanatban,  
S verjen meg engem a hatalmas isten,  
Verjen meg még a másvilágon is,  
Ha valaha ez esküt elfelejtem!

## **Előzetesen**

Igazi kamasz vers. Nemcsak azért, mert kamasz a hőse, hanem mert a felnőtt világ elleni lázadásról szól, a szabadságvágyról. Vajon felismeri-e magát ebben a mai tizenöt éves, képes-e megnyílni, s közvetlenül vagy áttételesen elmondani, bevallani a maga lázadását?

## **Pedagógiai szándék**

Erősödjék szabadságvágya, de legyen érzékeny a felnőttek felelős másként gondolkodására is!

## **Mit üzen?**

Annak érdekében, hogy a személyes üzenetet hallják ki a versből a tanulók, egy szót se szóljunk a költőről, meg a koráról, meg a vers keletkezésének körülményeiről!

Kérjük meg a tanítványainkat, hogy ceruzával a kézben – miután közösen már elolvastuk a verset – álljanak neki a fürkészésnek, s húzzák alá azokat a sorokat, melyeket kiemelten fontosnak tartanak! Aztán szenteljünk arra egy kis időt, hogy elmondhassák személyes közlésüket, miért azt ugratták ki az egészből, amit. (Tapasztalatunk szerint minden variáció lehetséges, attól kezdve, hogy nyúgnak érzik az iskolát, s szabadulni akarnak a családi kötöttségtől, hogy a rabságot magát tartják elviselhetetlennek, a kényszerítést, addig, hogy fogadalmat tesznek, hitet a szabadság mellett.)

## **Szerepvers, időben, térben elhatárolható jelenetekkel és vallomással. Most tudatosítjuk, hogy a költő, Petőfi Sándor**

### ***A) A kiscsoportok segítségével meghúzzuk a jelenet-határokat***

Megállapítjuk, hogy öt egységre tagolódik a vers, ebből három eseményhez kapcsolódik, kettő pedig belső történéshez:

1. A tizenöt éves fiúnak nyűg az iskola. Meg akar tőle szabadulni.
2. Itt a lehetőség. Vándorszintársulathoz csatlakozhat.
3. A tanító azonban szándékát megtudja, s bezárja a szobájába.
4. Szobafogságában megesküszik, hogy mindig is a zsarnokság ellen fog küzdeni.
5. Most válik tudottá, hogy ezt a történetet egy felnőtt mondta el, miután közli, hogy kamasz-esküvéséhez felnőttként is ragaszkodik.

### ***B) Szülessék az Első eskümből, arra alapozva, drámai játék!***

- Döntsenek arról, legyen-e kerete a játéknak, másként, a felnőtt, a költő idézi-e meg a történeteket, s akkor ő zárja és nyitja a játékot, vagy tőle függetlenül bonyolódik a drámajáték!
- Nevet kell adni a főhősnek. Lehet Petrovics is, de más is. Osztálytársakat kell mellé kreálni. Barátot, ellenséget, haragost, irigyet. Ezeket is nevesíteni kell, karakteres tulajdonságokkal felruházni. A tanítót a tanár formálhatja meg. Miért érzi magát rosszul a főhős az iskolában? Próbálják magukat a korlátozást nehezen viselő és kiváló képességű fiú helyébe képzelni! Mondja el a tanár, hogy abban az időben az elfogadott nevelés módszerek közé tartozott a testi fenytés is!
- Mi lehetett a vonzó a vándorszínészkedésben? Mit mondhatott erről a társainak? Hogy zajlóhatott a beszélgetés közte és színházigazgató között? Őszintén beszélhetett iskolai helyzetéről vagy kitalál történetet mesélt magáról?  
Ki árulta el és miért? Jó szándékból, bosszúból?  
Mit cselekedhetett, mikor be volt zárva? Toporzékolt? Elfogadta az ennivalót? Megverték? Szólt az igazgató az apának?  
Visszatér-e a végén az emlékező férfi?

Ha csak ennyi történik az órán, hogy minderről beszélnek, s improvizációkban felvillantják az elképzeléseket, s ennek következtében új felismerések birtokába jutnak a rabság, szabadság fogalmával, érzésével kapcsolatosan, *máris közelítettünk nevelési célunkhoz.*



## Hogyan mondjuk a költeményt?

Miután ki-ki tisztázta önmagában, hogy a költeménynek melyik mozzanata az, amely közel került hozzá, s miféle mondandó, érzés kapott dominanciát, hogy annak előadóként közvetítőjévé váljon, eldöntött az is, hogyan mondassék a mű.

Ha az ifjú lelkiállapotába éli magát a versmondó, akkor a tolmácsolás lobogó, egy levegővételő crescendóvá válik. Ha a felnőtt férfi emlékezik, akkor láttató, értelmezhető, gazdag színvilágú szavalási módot alakítunk ki. Ha a felnőtt emlékező átítatódik iróniával, öniróniával is, még több árnyalat emelkedik ki. És magától értetődően alakítja előadásunkat az a mozzanat, milyen sorokat húztunk alá a foglalkozás kezdetén, valószínű ugyanis, hogy a közlés során a hangsúlyok oda kerülnek.

## Személyes közlés

Mondattam és mondtam is ezt a verset. Közel áll hozzám. Nehezen viseltem, viselem a kényszerítést. Számptalan kamasz élményt, Petőfiéhez hasonlót cipelek magamban, s még többet felnőtt koromból, a diktatúrák idejéből. Ezért én olyan előadói helyzetet képzeltem el magamnak, hogy ülök, állok egy társaságban, ahol ilyesmikről esik szó, kiszolgáltatottságról, megalázásról, bezártságról, s akkor én megszólalok, s mint ha saját élményemet mesélném, mondanám a verset, belelovalva magam érzelmeimbe, és meg is állva közben, olyan volna ez, mint egy személyes vonatkozásokkal átszőtt előadás, beszédhelyzetből kiinduló szónoklat.



## Arany János

# A rab gólya

## Megjegyzés

A költemény tananyag a harmadikban, felsőben s talán a középiskolában is. Természetesen másról szól mindenütt. A kicsiknél talán az ember és az állat kapcsolatáról, a középiskolában az allegorikus jelentésről.

## Pedagógiai szándék (kamaszokra gondolunk)

Jó volna, ha tudatosulna a tanulóknak, hogy kik is azok a „rossz emberek” s jó volna, ha megéreznék, milyen szörnyű a rabság, melyekbe a hatalom, az erőszak kényszeríti az embert!

## Mit mond a cím

Mielőtt még elolvassánk a művet, gyűjtsük össze elképzeléseiket arról, hogy mit ígér a cím, miről szólhat a vers!

## Előjáték, kiscsoportonként

Egy tizennégy éves kismebert elraboltak. Politikai gengszterségről van szó. Négy fal közé zárták. Csak teóvilágítás van a helyiségben. Felnőtt álarcosok tesznek elé ételt és vizet. Beszélni nincs kivel. Papírt, ceruzát kap. Írhat. Levelet nem kap. Levágják az egyik lábujját is, hogy ne tudjon menekülni. Eltelik egy hét, két hónap, hét hónap, egy év. Miféle feljegyzések kerülhetnek a papírra?

## A költemény elolvasása után

### Sorok kiemelése

1. Miért rab a madár? Húzzák alá az erre utaló szavakat, kifejezéseket! (El van metszve a szárnya. Hosszú tollai kegyetlen módon ki vannak tépve. Rossz emberek újra meg újra elmetélik.) Beszéljenek erről. Ki miért cselekedheti ezt? Személyes élmények is előkerülhetnek. Kísérlet, játék, kínzás?
2. A rabság külső körülményei. (Négy kőből épített fallal van körülvéve. Egyedül van.)
3. Emeljék ki a rab gólya lelkiállapotáról árulkodó szövegeket! (Tünődik. Egyik lábáról a másikra áll. Arra sincs kedve, hogy az égre nézzen. Befelé fordul, önmagába. Minden figyelmét leköti önmaga testi állapota. Már a repülő szabad madarakra sem figyel.)

## **A beszélő és a szöveg**

Ki a beszélő? A költő vagy más valaki? Milyen kapcsolat fűzi a gólyához? Személyes, részvételtjes, tárgyilagos, empátikus?

A kiscsoportok beszéljék meg, és Arany szövegével indokoljanak!

## **Az utolsó versszakról**

Az utolsó versszak közlésmódja megváltozott. Az egyes szám harmadik személyűségből átváltott a költő egyes szám másodikra. A leíróból a megszólításosra. Miért?

Szabad-e a nyomorultnak megmondani a kegyetlen igazságot?

Az előjáték kisfiújának azt, hogy nincs pénz a kiváltására. A betegnek, hogy nincs mód a gyógyulására.

Két véleményt kellene ütköztetni. A vitát a tanár vezetheti.

## **A rab gólya mint allegória**

Most beszélünk arról, hogy mikor született és miért a vers. Hogy itt a rab nemzetről szól Arany, mert osztrák cenzúra volt. S így már jobban érthető az utolsó versszak hangváltása is.

Szólunk arról, hogy a szovjet megszállás és a kommunista rezsim idején is mennyi ártatlan embert vittek rabságba, a gulágba és Recskre. Erről is csak allegorikusan lehetett írni, beszélni.

A rabsággal kapcsolatosan minden kollégának lehet elmondható, felolvasható története. Ne fukarkodjon vele! Utána várható, hogy a gyerek is megszólal.



**Juhász Gyula**

## **Tiszai csönd**

Hálót fon az est, a nagy, barna pók,  
Nem mozdulnak a tiszai hajók.

Egyiken távol harmonika szól,  
Tücsök felel rá csöndben valahol.

Az égi rónán ballag már a hold:  
Ezüstösek a tiszai hajók.

Tüzeket raknak az égi tanyák,  
Hallgatják halkán a harmonikát.

Magam a parton egymagam vagyok,  
Tiszai hajók, néma társatok!

Ma nem üzennek hívó távolok,  
Ma kikötöttünk itthon, álmodók!



## **Pedagógiai szándék**

Legyen késztetésük, hogy eltűnődjenek hovatartozásukról, kötődéseikről!

*Eolvassák némán a verset.*

## **Rajzolják le, fessék le a verset!**

Ahogy ők látják. Azt emelnek ki belőle, amit akarnak. A kép elkészülte után indokoljanak; mi miért került a képbe. Idézzenek a versből. Ha más motívumokat is beleszönek a képbe, másat, mint Juhász Gyula, mondják el, mi okból vagy mi végett? (A rajzot magát nem értékeljük itt se, máskor se.)

### **Írják le a költemény parafrázisát!**

A kiscsoportok közös fogalmazás eredményeként rögzítsék a vers „tartalmát”. Egy valaki felolvassa. Utána kérdések, vélemények hangozzanak el.

### **A lírai költemény hősét (a költőt vagy alteregóját) helyezük a középpontba**

Két sort kiemelünk:

„Ma nem üzennek hívó távolok.  
Ma kikötöttünk itthon, álmodók.”

Arra kérjük tanítványainkat, a kiscsoportokba tömörülőket, hogy képzeljék magukat annak a helyébe, aki megszólal a versben. Hogy érzi magát? Milyen a közérzete? Elvágódik, kötődik?  
A parton álldogáló magányos férfi gondolatait, érzéseit kell kivetíteni!

### **Valaki mesél, valaki monologizál**

A csoport dönti el, hogy egyes szám harmadik személyben vagy egyes első személyben szólalnak-e meg.

### **Egy mai ifjú a Tisza-parton**

Miről elmélkedne egy mai fiatal, miféle gondolatokra ihletné a tiszai csönd, ha a jövőjén, boldogulásának lehetőségein tűnődne?

Tételezzük fel, hogy éppen itt táborozik a társaival, amikor telefonértesítést kap arról, hogy elnyert egy állást Svédországban. Itthon sem megy rosszul a sora.

Születhet ebből monológ, de játék is.

Ha játék: A tanár ama ifjú, aki kapja telefonon az ajánlatot. Ő közli a hírt ott lévő barátaival, azaz az osztály tanulóival. A barátok mind kedvelik őt. Nem vetélytársak. Az ajánlatot kapó, szerepbe lépő tanár azt kéri a barátaitól, hogy mondjanak véleményt. Menjen, ne menjen? Vállalja a svédországi állást, vagy ne? A hős nem mond véleményt. Ő csak kérdez. Egyszersmind vezeti a vitát. A tanulók a játék elején maguk döntenek el, melyik érvelő táborba tartoznak, abba-é, amelyik lebeszéli az útról vagy abba, amelyik rábeszéli az útra.

### **Mivel és mitől több?**

(Az órához s nem a nevelési programhoz.)

Kiemelünk három sort:

„Hálót fon az est, a nagy, barna pók” = alkonyodik  
„Az égi rónán ballag már a hold” = feljön a hold  
„Tüzeket raknak az égi tanyák” = kigyúlnak a csillagok

Csoportonként próbálják megfogalmazni, elbeszélni és leírni, mit látnak még a sorok mögött, mi mást, ami nincs a köznyelvi fogalomban.

(A nyelvi kódok legjellemzőbb elemei a megszemélyesítések és a metaforák.)

*Dallamot is komponálhatunk a költeményhez.*

